

СУТНІСТЬ ПАСІОНАРНОСТІ ЯК ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Янна ІВАНОВА

Copyright © 2016
УДК 159.923.3

Yanna Ivanova

THE ESSENCE OF PASSIONARITY AS PROPERTIES OF PERSONALITY

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток суспільного життя в Україні, що супроводжується політичною кризою, реформацією всіх ланок державного управління, виникненням нових соціальних течій та інституцій, ціннісними трансформаціями у масовій свідомості, яскраво відображає не тільки наявність запиту суспільства на зміни, а й високий проактивний потенціал громадян. Вагому силу цього потенціалу становить пасіонарність, що унапружує повсякдення та дає імпульс для перетворення дійсності.

Дослідження пасіонарності охоплює міждисциплінарний простір таких наук, як генетика, психофізіологія, соціологія, політологія, культурологія, історія, філософія, економіка, педагогіка, психологія. Проте, як і раніше, це поняття, що введено свого часу Л.М. Гумільовим, вимагає глибокого і всебічного осмислення, оскільки залишаються відкритими питання стосовно сутності, багатоманіття формовиявів та особливостей розвитку пасіонарності.

Найбільш відомою є наукова розробка ідеї пасіонарності в контексті історичного розвитку суспільства. З цих позицій, кожний історичний звій у розвитку системи характеризується пасіонарним напруженням [7]. На думку Г.А. Осипова, пасіонарна енергія внутрішньо властива будь-якому суспільству, вона сильніше наростає і помітніше виявляється у відносно менш благополучному і менш організованому суспільстві, якому постійно загрожують нестійкість і мінливість поведінкових норм [19].

Провівши аналіз літературних джерел, що висвітлюють дослідження феномену пасіонарності, встановлено, що його природа пов'язана з еволюційним процесом розвитку соціального життя. На цьому рівні ковітальності ключови-

ми проявами пасіонарності є такі: ламає інерцію традицій та ініціює нові етноси; присутня в усіх етногенетичних процесах, оскільки пов'язана з народженням і смертю етносу; має зворотний вектор інстинкту самозбереження, тому що змушує людей жертвувати собою і своїм потомством заради вищих цілей; це важлива спадкова ознака, що викликає до життя нові комбінації етнічних субстратів, перетворюючи їх у нові суперетнічні системи; завжди пов'язана зі зміною оточення, формує новий стереотип поведінки [7].

Проте, як стверджував Л.М. Гумільов, пасіонарність – це ознака як популяційна, так й індивідуальна. І в цьому контексті варто зосередитися на аналізі психологічної сутності пасіонарності як властивості особистості.

Мета дослідження – поглибити уявлення про феноменологію пасіонарності як самостійної індивідуально-психологічної властивості особистості, що має свій зміст і відповідні психологічні механізми; тоді як головне завдання – описати сутнісні ознаки, що відрізняють пасіонарність від інших психологічних явищ.

Аналіз останніх досліджень. У просторі особистості, на думку Л.М. Гумільова, пасіонарність – це характерологічна домінанта, непоборне внутрішнє прагнення (усвідомлене чи частіше неусвідомлене) до діяльності, спрямованої на здійснення певної мети (почасти ілюзорної). А це означає, що імпульси пасіонарності виходять не із сфери свідомого, а підсвідомого і мають колективний характер [3]. І далі. Пасіонарність окремої людини поєднується із все можливими зорганізованостями здібностей; вона не залежить від зовнішніх впливів, будучи атрибутивною рисою конституції людини; не має відношення до етичних норм, однаково легко породжуючи подвиги і

злочини, творчість і руйнування, благо і зло, виключаючи тільки байдужість; вона не створює з людини “героя”, який веде “натовп”, адже більшість пасіонаріїв знаходиться саме у складі “натовпу”, визначаючи його потентність і ступінь активності в той чи інший момент повсякдення. Модуси пасіонарності різноманітні: тут і гордість, котра стимулює жагу влади й слави у століттях; марнославство, яке штовхає на демагогію і творчість; жадібність, що породжує скупих, користолюбців і вчених, котрі накопичують знання замість грошей; ревнощі, які примножують жорстокість і стимулюють охорону вогнища, а в застосуванні до ідеї створюють фанатиків і мучеників [7, с. 125].

Водночас у літературі вказується на типовий поведінковий комплекс пасіонарної особистості: висока пошукова активність [22], вігросність (активність) [3], відданість ідеї, меті, самопожертва, подолання опору середовища, висока енергія реалізації задуму, руйнування/творення [7; 11] тощо. Ці ознаки з різних аспектів відображають прояви пасіонарності як властивості, що пов’язані із пристрастю, почуттями виняткової сили, стійкості і тривалості, котрі знаходять вираження у спрямованості помислів і сил на єдину мету [17]. Сама етимологія терміна “пасіонарність” походить від латинського слова “passio” – страждання, пристрасть; “pati” – терпіти, зазнавати, страждати, мучитися [11]. В основі цих поведінкових ознак, на думку Л.П. Павлової, перебуває певний нервовий механізм. Спираючись на роботи І.М. Сеченова, Н.Є. Введенського, А.А. Ухтомського, Л.М. Гумільова, з позиції системно-динамічного підходу до проблеми пасіонарності, вона зазначає, що пасіонарність пов’язана з розвитком лобових відділів мозку, які мають у людини потужні зв’язки з іншими відділами кори мозку, з підкіркою і безпосередньо за прямим пірамідальним трактом із м’язами. Характерна властивість пасіонарія – жертвна надмірна активність – визначається парадоксальними законами мозкових домінант: згасаючи, відроджуватися з новою силою і гальмувати інші акти та потреби, у тому числі й інстинкт самозбереження. Домінантний механізм піднімає життєві сили, змушує організм долати опір довкілля, спрямовуючись за лінією пошуку новизни, нових рішень [21].

У сучасних психологічних дослідженнях пасіонарність розглядається як багатозначне явище, а саме як: акцентуація характеру [4];

прояв волі [12]; підвищений енергетичний потенціал особистості; особистісна активність, котра спрямована не на себе, а на досягнення зовнішніх – громадських, наукових та інших – цілей [8]; комплекс характеристик, основою якого є взаємозв’язок темпераменту і мотивації особистості [9]; вігросність (активність), прагнення до досягнення мети і подолання перешкод [3]; прояв пошуку сенсу життя [5; 6]; сукупність властивостей психіки і якостей особистості, спрямованих на вдосконалення особистості і суспільства, заснованих на особистій активності [2]. Із гносеологічного погляду, А.А. Скрябін пов’язує пасіонарність з генезисом когнітивних та епістемних структур, що передбачає трансценденцію думки за рамки цілісності, за контекст існуючого порядку речей [23].

Отож має місце розрізненість поглядів, відсутність єдиної теоретичної позиції до розуміння сутності пасіонарності, що спонукає до подальшого наукового пошуку, щонайперше до аналізу психологічного змісту цього явища й до уточнення значення і смислу поняття, що описує це явище.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У дослідженні пасіонарності, з одного боку, накопичено достатній описовий матеріал, що дозволяє ідентифікувати цю властивість у конкретних поведінкових проявах, вивчати його нейрофізіологічні засновки, з іншого – вимагає уточнення питання саме психологічної природи і відповідних їй механізмів функціонування пасіонарності як властивості особистості, котра оприявнюється у високій активності, пристрастності, непереборному прагненні до цілеспрямованої діяльності.

Розглянемо співвідношення пасіонарності із близькими явищами, що описуються такими поняттями, як “самоактуалізація”, “фанатизм”, “креативність”, “цілеспрямованість”. Очевидно, що названі явища, хоча й перебувають у суміжних площинах і мають у своїх проявах подібні до пасіонарності ознаки, все ж сутнісно їм притаманні різні цілі і спрямованість. Так, скажімо, самоактуалізація спрямовує особистість на реалізацію потенційних можливостей, особистісне зростання й саморозвиток [14], тоді як пасіонарність насамперед дає поштовх до перетворення дійсності [7]. Фанатизм – це захоплення будь-якою діяльністю, що досягає крайнього ступеня вияву у формуванні культу та створенні ідолів з повним підпорядкуванням людини і “розчинен-

ням” її індивідуальності. У рамках девіантної поведінки фанатик діє за психологічними законами групи і зовні керованої особи, він не здатний критично поставитися до висловлювань кумира, ідола й адекватно усвідомити відхилення у власній поведінці [16]. Пасіонарна особистість, на відміну від фанатичної, не прагне до конформізму, йде за власно прийнятою до втілення, особистісно значущою, метою, яскраво виявляє індивідуальність у супротиві суб’єктному довікллю і здатна повести за собою людей.

Найбільш близькою до пасіонарності є креативність (лат. *creo* – творити, створювати) як інтелектуальна здатність до творчих актів, котрі зумовлюють створення якісно нового продукту, а відтак породження оригінальних ідей, переборення стереотипних способів мислення [27]. Творчі здібності можуть виявлятися як у мисленні, так і в діяльності людини, у створених творах мистецтва та інших продуктах матеріальної і духовної культури [9]. Креативність у просторі пасіонарної особистості, яка орієнтована на перетворення існуючого порядку речей, постає в інструментальній функції; часто й мета, яка спрямовує психодуховну енергію пасіонарія, збагачує простір її творчої діяльності. Але безпосередньо креативність не розкриває механізмів надзвичайної відданості обраній ідеї, пристрасного прагнення до досягнення мети, й тим більше жертовності як наслідку таких проявів пасіонарності. Навпаки, висока концентрація пасіонарія на меті, фіксація уваги й зусиль на певній ідеї, непереборне прагнення до її реалізації, причому аж до втрат, може блокувати творчі здібності та заважати інтелектуальній оригінальності. Пасіонарність не передбачає творчого пошуку альтернатив стосовно головних смислотвірних ідей, які на найвищому рівні скеровують активність особистості; саме у цій площині не поширюються операції дивергування, характерною є відсутність тенденції до творчого переосмислення власного задуму, до продукування множинності варіантів само-реалізації.

Зовні пасіонарність виявляється як рішучість і сміливість у вчинках, як активність і цілеспрямованість, тому часто її визначають як сукупність вольових рис-якостей особистості. І справді, у феноменологічному просторі пасіонарності останні мають місце, що становить підґрунтя готовності до докладання зусиль у переборенні труднощів, бар’єрів на шляху реалізації мети, у самоналаштованості на її

неодмінному досягненні. Проте цілеспрямованість як така пов’язана з проявом двох видів вольових зусиль: з одного боку, це зусилля, котрі спрямовані на пригнічення спонукань, які перешкоджають досягненню мети (страх, втома, фрустрація, небажання тощо) та підштовхують до припинення діяльності, з іншого – це вольові зусилля, що стимулюють активність, спрямовану на досягнення мети [10]. Відтак цілеспрямованість допомагає свідомо регулювати активність у досягненні мети, і як попередньо визначена, сформульована як доконче необхідна (з різних, часто зовнішніх, причин), може контрастувати із внутрішніми станами самої людини. Натомість пасіонарність передбачає інше джерело активності – невимушеної, не свідомо керованої задля досягнення мети, тобто породженої внутрішніми установками на зміну довіклля, які потім осмислюються як конкретні цілі. Тут неможлива суперечність між спонуканнями та метою, тому зусилля з пригнічення певних внутрішніх перешкод або зусилля зі спонукання до активності, які характеризують цілеспрямованість, для пасіонарності не властиві.

Проведений аналіз проблемного поля розвиткового функціонування досліджуваного явища вказує на самодостатність феноменологічного простору пасіонарності, на наявність самостійного змісту цієї психоментальної властивості, який не розкривається через інші поняття і ними не замінюється. Виділення істотних ознак в узмістовленні *концепту пасіонарності як властивості особистості* актуалізує потребу більш глибокого аналізу таких аспектів, як: а) *орієнтація на перетворення суб’єктного довіклля, причому аж до зламу існуючого порядку*; б) *фіксація на певній меті*; в) *надактивність у її реалізації*; г) *невимушений характер активності*; д) *готовність до втрат (жертовності) заради досягнення мети*.

Авторська концепція. Оскільки центральною експозицією у низці ключових ознак пасіонарності є *очевидне протиріччя (конфлікт) між метою як образом бажаного майбутнього та існуючими умовами*, вважаємо за доцільне розглядати її сутнісні ознаки-характеристики в контексті вирішення мисленневих задач. При цьому розуміємо, за визначенням О.М. Леонтєва, задачу як мету, задану в певних умовах, що перешкоджають її безпосередньому досягненню [13]. У цьому форматі пасіонарність розкривається як стійка схильність до здолання конфлікту між метою та умовами, і

голове – через докорінну зміну саме умов.

Спираючись на деякі положення когнітивної психології і гештальт-психології, зокрема на підхід до дослідження продуктивного мислення К. Дункера, слушно деталізувати механізм такої властивості. Будь-яка задача, будучи “доступною розумінню”, є у стані розв’язування цілісною структурою свідомості – гештальтом. Водночас до знаходження рішення – це незамкнена “напружена” система, що містить конфлікт у своїй структурі – суперечність між умовами і метою (вимогою), що не дозволяє гешталту замкнутися. Саме ця обставина “змушує” особу розмірковувати у певному напрямку, намагаючись зняти напруження і пропонуючи для цього можливі способи вирішення конфлікту [25, с. 36]. Але пасіонарність відзначається ригідною фіксацією на цілі, точніше на “надцілі”, що ускладнює знаходження рішення конфлікту; тому мета для пасіонарної особистості набуває “функціональної стійкості” (за К. Дункером). Функціональна стійкість (фіксованість) – властивість, яка є наслідком дії когнітивної установки: коли об’єкт або ідея із закріпленими за ними функціями стає частиною ситуації у розв’язанні задачі, де від них потрібне виконання іншої функції, суб’єкт змушений долати цю “установку” [24]. Беручи участь у позначенні стимулу, названа стійкість мети здатна покращувати якість сприйняття або мислення, що призводить до продуктивного перетворення первинної проблеми, хоча вона здатна і пригнічувати сприйняття чи думки; тоді, розв’язуючи задачу (долаючи конфлікт), особистість знову і знову повертається до непродуктивного розв’язку, нав’язаного минулим досвідом [20; 24; 25]. Це створює умови для прояву таких когнітивних ознак пасіонарності, як фіксація на меті, тривалість її утримання, формулювання надважливих ідей, котрі відображають розуміння свого призначення; прогнозування, моделювання образу майбутніх подій, майбутніх змін; створення чогось нового через руйнування існуючого стану речей; руйнування старих форм, стереотипів.

Яким способом здійснюватиметься процес розв’язування задачі залежить не тільки від інтенційного аспекту (що повинно бути досягнуто), але також від операційного (яким способом це може бути досягнуто), який визначається не самою метою, а об’єктивно-предметними умовами її досягнення. Тому мислення має особливу якість, особливу складову, а саме способи, якими вона здійс-

нюється [13]. Для особистості з модусом пасіонарності саме *перетворення дійсності* дозволяє перейти із площини конфлікту між умовами та метою у *функціонально значиме рішення*, що виявляється як ігнорування наявних в навколишньому середовищі умов, відмова від адаптації до них і прийняття рішення про їх істотне дієве змінення (навіть руйнування) у процесі створення релевантних умов для реалізації мети. Саме цей спосіб оперування у процесі розв’язування задачі (спосіб взаємодії із зовнішніми умовами, дійсністю) відрізняє пасіонарність від інших властивостей, котрі також долучаються до регуляції відносин в динамічній системі “людина – середовище” (адаптивність, саморегуляція, самозмінення тощо).

Розв’язання задачі щодо зміни умов для здійснення цілей активізує (мобілізує) всі ресурси людини, причому не тільки інтелектуальні [25]. Тому на етапі дієвого перетворення умов для досягнення мети здебільшого спостерігаються типові для пасіонарності прояви: пошукова активність, прагнення до вчинкових перетворювальних дій, подолання сталого порядку та формування нового стереотипу поведінки.

Окреслений психологічний механізм, у центрі якого перебувають мета та існуючі умови, конфліктні щодо мети, позначимо відносно пасіонарності як *функціональну задачу*, що має свою психозмістову – інтенційну (функціональна стійкість мети) та операційну (функціонально значуще рішення по перетворенню наявних умов) – специфіку. Такі задачі відображають процес виконання будь-якого виду діяльності й відтак можуть наповнюватися різноманітним конкретним змістом, хоча для пасіонарної особистості вони не мають самостійного значення (лише функціональне), тому й результат такої діяльності не є завершеним, його досягнення не знімає повністю конфлікт та напруження і не приносить задоволення. Функціональна задача, розв’язувана пасіонарієм у лоні життєдіяльності, – це лише шлях, спосіб вирішення завдань метаплану. Отже, мета самовідданого діяння, яку безпосередньо реалізує така особистість, відзначається виразною стійкістю, що породжується саме цим зв’язком, а не характером діяльності як такої і вимогами, що до неї об’єктивно ставляться.

Крім того, важливо з’ясувати, у простір яких метазавдань вписані функціональні задачі, що відображають безпосередню діяльність пасіонарної особистості. З нашого погляду, до-

цільно теоретизування перемістити у площину екзистенційного пізнання, проаналізувавши спосіб її буденного існування. Відомо, що пасіонарність яскраво проявляється під час народження і смерті етносу, в ситуації екзистенційного вакууму, в моменти героїзму і патріотизму, у творчому згоранні і самовіддачі художників, письменників і вчених [7; 26]. Епістемні та екзистенційні аспекти феномену пасіонарності визнаються засадничими [5], оскільки відображають інтеграцію загальнолюдських цінностей; духовність і пасіонарність мають загальний страждальний характер, тому що протистоять суєтності буття [4].

Погляд на пасіонарність із психоекзистенційних позицій, закладений у роботах Р. Мея, І. Ялома, Е. Фромма, А. Ленгле, Д. Б'юдженталя, В. Франкла і головно пов'язаний з аналізом таких концептів, як важливість особистості знайти власну самоцінність (А. Ленгле), подолання власної обмеженості (Е. Фромм) та екзистенційного вакууму (В. Франкл), набуття сенсу (Д.О. Леонтьєв), які й спонукають особистість до пошуку і розв'язання особливого класу задач – *екзистенційних*, що пов'язані з утвердженням своєї ситуаційної екзистенції в умовах самоконфронтації з кінцевими даностями власного існування, загрози цінності як зовнішньому підкріпленню внутрішньої позиції людини. Саме такі задачі відображають "живий" екзистенційний конфлікт, виводячи його на рівень породження проблемної свідомості. Способи розв'язання екзистенційної задачі можуть бути різні, але особливість пасіонарності полягає в тому, що цими способами є розв'язки функціональних задач, себто шляхи здолання екзистенційного конфлікту. Тому переборення екзистенційної тривоги постає як виникнення функціонально стійкої мети, що відображає цінності, смисли, вищі ідеї, у процесі досягнення якої відбувається її перетворення існуючих умов під час безпосередньої життєдіяльності пасіонарія.

Отже, сутність пасіонарності полягає у відтворенні у параметрах функціонального завдання (стала мета і значиме рішення – перетворення наявних умов), що вирішується у безпосередній діяльності особистості, пов'язаної з утвердженням задачної організації своєї "екзистенції". Формовияв пасіонарності слушно розглядати як спосіб протистояння екзистенційному вакууму, як чинник конструктивної конфронтації з екзистенційною тривожністю особи. Іntenційність пасіонарності виявляється у фіксації на смисловому пошуку, в утверд-

женні себе у світі як особистості, у розкритті свого призначення, що актуалізує відшукування релевантних умов для реалізації своєї аутентичності, власної істинності, активізує діяльність, непереборне прагнення змінити довкілля.

Погляд на природу феномену пасіонарності з позицій теорій діяльності, мислення, акціо-нальних знань (епістемології), дозволяють виділити перетворення дійсності об'єктом аналізу, враховувати взаємозв'язки між світом діяльності та екзистенційними аспектами людського буття. Відтак пасіонарність – схильність особистості до перетворення дійсності (зміни середовища), спрямована на реалізацію функціонально стійкої мети у суб'єктному просторі утвердження власної екзистенції.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

1. У загальнонауковому контексті пасіонарність пов'язана із процесами трансформації, що відбуваються в будь-якій соціальній системі, в будь-якому суспільстві. Феномен пасіонарності – це насамперед психологічне явище, стійка властивість особистості, яка є суб'єктом указаних трансформацій.

2. Теоретичний аналіз проблеми співвідношення пасіонарності з іншими властивостями особистості, близькими за проявами, вказує на самодостатність феноменального простору пасіонарності, наявність самодостатнього змісту цієї властивості, який не розкривається через інші поняття і ними не замінюється.

3. У нашому витлумаченні пасіонарність – це стійка властивість особистості (певна особистісна диспозиція), її схильність до перетворення дійсності (зміни середовища), спрямована на реалізацію функціонально стійкої мети у суб'єктному просторі утвердження власної екзистенції.

4. Вивчення психологічної природи пасіонарності вимагає подальшого наукового пошуку, який доцільно проводити в напрямку розробки структури пасіонарності, виявлення взаємозв'язку останньої з іншими психологічними властивостями, дослідження механізмів функціонування адаптації пасіонарної особистості.

1. Богданов Я.В. Типология личностей Л.Н. Гумилева с позиции учения об акцентуациях / Я.В. Богданов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gumilevica.kulichki.net/debate/Article33.htm>.

2. Васютинська О.Г. Психологічні особливості індивідуальної пасіонарності: автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. психол. наук.: спец. – 19.00.01 “Загальна психологія, історія психології / О.Г. Васютинська. – Одеса, 2013. – 21 с.

3. Карпенко М.П. Вигоросность и инновации (человеческий фактор как основа модернизации) / М.П. Карпенко, О.М. Карпенко, Д.Г. Давыдов и др.; [под ред. М.П. Карпенко]. – М.: Изд-во СГУ, 2011. – 242 с.

4. Гаак Т.П. Понятие духовности в контексте философии культуры / Т.П. Гаак, С.М. Коннова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2013. – №1. – С. 14-21.

5. Горбунов А.М. Філософсько-культурологічний аналіз теорії пасіонарних поштовхів Л.М. Гумільова: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. – 09.00.04 “Філософська антропологія, філософія культури” / А.М. Горбунов. – Харків, 2000. – 16 с.

6. Горелов А.А. Концепция пассионарности и проблема смысла жизни / А.А. Горелов, Т.А. Горелова // Знание. Понимание. Умение. – 2009. – №1. – С. 36-43; 2009. – №2. – С. 89-95.

7. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли / Л.Н. Гумилев. – М.: Айрис-Пресс, 2013. – 560 с.

8. Зимина И.С. Диагностика пассионарности личности с точки зрения психоанализа / И.С. Зимина // Вестник психоанализа. – 2010. – №2. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://russia.ecpp.org/node/1720>.

9. Ивин А.А. Философия: Энциклопедический словарь / А.А. Ивин. – М.: Гардарики, 2004. – 1072 с.

10. Ильин Е.П. Психология воли / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 288 с.

11. Коваленко М.И. Пассионарность как психологический феномен / М.И. Коваленко // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999.

12. Ковтун Н.М. Воля як основа соціальної активності пасіонарія у контексті концепції етногенезу Лева Гумільова / Н.М. Ковтун // Studia politologica Ucraino-Polona. – 2013. – Вип. 3. – С. 132-138. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Spr_2013_3_16.pdf

13. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.

14. Лэнгле А. Эмоции и экзистенция / А. Лэнгле. – Х.: Изд-во “Гуманитарный Центр”, 2011. – 332 с.

15. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.

16. Менделевич В.Д. Наркозависимость и коморбидные расстройства поведения (психологические и психопатологические аспекты) / В.Д. Менделевич. – М.: МЭДпресс-информ, 2002. – 328 с.

17. Мещеряков Б.Г. Большой психологический словарь / Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 632 с.

18. Мэй Р. Смысл тревоги / Роло Мэй [пер. с англ. М.И. Завалова, А.И. Сибурна]. – М.: Независимая фирма “Класс”, 2001. – 384 с.

19. Осипов Г.А. Пассионарность: модельно-междисциплинарный подход / Г.А. Осипов // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2013. – Том 14. – Вып. 3.

20. Гиппенрейтер Ю.Б. Психология мышления / Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Ф. Спиридонов, М. В. Фаликман, В.В. Петухов. – СПб.: АСТ, Астрель, 2008. – 672 с.

21. Павлова Л.П. Принцип доминанты и пассионарность человека / Л.П. Павлова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://levgumilev.spbu.ru/node/194>

22. Ротенберг В.С. Психология и поведение пассионарной личности в свете концепции поисковой

активности / В.С. Ротенберг // Пассионарная энергия и этнос в развитой цивилизации : материалы Всерос. междисциплинарной науч.-практ. конф. – М.: Изд-во СГУ, 2008. – 264 с.

23. Скрябин А.А. Эпистемо-гносеологический анализ теории пассионарности / А.А. Скрябин // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Амосова. – 2005. №2. – С.127-133.

24. Солсо Р. Когнитивная психология / Роло Солсо. – СПб.: Питер, 2012. – 589 с.

25. Спиридонов В.Ф. Психология мышления: Решение задач и проблем [учебное пособие]. – М.: Генезис, 2006. – 319 с.

26. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

27. Шандрук С.К. Психологія професійних творчих здібностей: [монографія] / Сергій Костянтинович Шандрук. – Тернопіль: Економічна думка, 2015. – 357 с.

REFERENCES

1. Bogdanov YA. V. Tipologiya lichnostej L. N. Gumileva s pozicii ucheniya ob akcentuacijah [Tipologiya lichnostej L. N. Gumileva s pozicii ucheniya ob akcentuacijah] / YA. V. Bogdanov [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <http://gumilevica.kulichki.net/debate/Article33.htm>.

2. Vasyutins'ka O. G. Psihologichni osoblivosti individual'noї pasionarnosti [Psihologichni osoblivosti individual'noї pasionarnosti]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk. : spec. – 19.00.01 “Zagal'na psihologiya, istoriya psihologii / O. G. Vasyutins'ka. – Odesa, 2013. – 21 s.

3. Karpenko M. P. Vigorosnost' i innovacii (chelovecheskij faktor kak osnova modernizacii) [Vigorosnost' i innovacii (chelovecheskij faktor kak osnova modernizacii)] / M. P. Karpenko, O. M. Karpenko, D. G. Davydov i dr.; [pod red. M. P. Karpenko]. – M. : Izd-vo SGU, 2011. – 242 s.

4. Gaak T. P. Ponyatie duhovnosti v kontekste filosofii kul'tury [Ponyatie duhovnosti v kontekste filosofii kul'tury] / T. P. Gaak, S. M. Konnova // Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2013. – № 1. – S. 14 -21.

5. Gorbunov A. M. Filosos'ko-kul'torologichnij analiz teorii pasionarnih poshtovhiv L. M. Gumil'ova [Filosos'ko-kul'torologichnij analiz teorii pasionarnih poshtovhiv L. M. Gumil'ova]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filosof. nauk : spec. – 09.00.04 “Filosos'ka antropologiya, filosofiya kul'turi” / A. M. Gorbunov. – Harkiv, 2000. – 16 s.

6. Gorelov A. A. / Konceptiya passionarnosti i problema smysla zhizni [Konceptiya passionarnosti i problema smysla zhizni] / A. A. Gorelov, T. A. Gorelova // Znanie. Ponimanie. Umenie. – 2009. – №1. – S. 36-43; 2009 – №2. – S. 89-95.

7. Gumilev L. N. Etnogenez i biosfera Zemli [Etnogenez i biosfera Zemli] / L. N. Gumilev. – M: Ajris – Press, 2013. – 560 s.

8. Zimina I. S. Diagnostika passionarnosti lichnosti s tochki zreniya psihoanaliza [Diagnostika passionarnosti lichnosti s tochki zreniya psihoanaliza] / I. S. Zimina // Vestnik psihoanaliza. – 2010. – №2. [EHlektronnyj resurs] – Rezhim dostupa : <http://russia.ecpp.org/node/1720>.

9. Ivin A. A. Filosofiya : EHnciklopedicheskij slovar' [Filosofiya : EHnciklopedicheskij slovar'] / A. A. Ivin. – M.: Gardariki, 2004.-1072 s.

10. Ylyn E.P. Psykholohyia voly. – Spb: Pyter, 2000. – 288 s.

11. Kovalenko M. I. Passionarnost' kak psihologicheskij fenomen [Passionarnost' kak psihologicheskij fenomen] / M. I. Kovalenko // Psihologicheskie problemy samo-realizacii lichnosti. – SPb.: Izd-vo SPbGU, 1999.

12. Kovtun N. M. Volya yak osnova social'noї aktivnosti

passionariya u konteksti koncepcii etnogenezu L'va Gumil'ova [Volya yak osnova social'noi aktivnosti passionariya u konteksti koncepcii etnogenezu L'va Gumil'ova] / N. M. Kovtun // Studia politologica Ucraino-Polona. 2013. – Vip. 3. – S. 132-138. [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Spup_2013_3_16.pdf

13. Leont'ev A. N. Potrebnosty, motyvy y emotsyy. [Potrebnosty, motyvy y emotsyy.] – M.: Polytyzdat, 1977. – 304 s.

14. Lehngle A. Ehmocii i ehkzistenciya [Ehmocii i ehkzistenciya] / A. Lehngle. – H.: Izd-vo "Gumanitarnyj Centr", 2011. – 332 s.

15. Maslou A. Motivaciya i lichnost' [Motivaciya i lichnost'] / A. Maslou. – Spb.: Piter, 2003. – 352 s.

16. Mendelevich V. D. Narkozavisimost' i komorbidnye rasstrojstva povedeniya (psihologicheskie i psihopatologicheskie aspekty) [Narkozavisimost' i komorbidnye rasstrojstva povedeniya (psihologicheskie i psihopatologicheskie aspekty)] / V. D. Mendelevich. – M.: MED press – inform, 2002. – 328 s.

17. Meshcheryakov B. G. Bol'shoj psihologicheskij slovar' [Bol'shoj psihologicheskij slovar'] / B. G. Meshcheryakov, V. P. Zinchenko. – SPb.: Prajm – Evroznak. 2003. – 632 s.

18. Mehj R. Smysl trevogi [Smysl trevogi] / R. Mehj [per. s angl. M. I. Zavalova, A. I. Siburina]. – M.: Nezavisimaya firma "Klass", 2001. – 384 s.

19. Osipov G. A. Passionarnost': model'no – mezhdisciplinarnyj podhod [Passionarnost': model'no – mezhdisciplinarnyj podhod] / G. A. Osipov. – Vestnik Russkoj hristianskoj gumanitarnoj akademii. – 2013. – Tom 14. – Vyr. 3.

20. Gippenrejter YU. B. Psihologiya myshleniya [Psihologiya myshleniya] / YU. B. Gippenrejter, V. F. Spiridonov, M. V. Falikman, V. V. Petuhov. – SPb.: AST, Astrel', 2008. – 672s.

21. Pavlova L. P. Princip dominanty i passionarnost' cheloveka [Princip dominanty i passionarnost' cheloveka] / L. P. Pavlova [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupa : <http://levgumilev.spbu.ru/node/194>

22. Rotenberg V. S. Psihologiya i povedenie passionarnoj lichnosti v svete koncepcii poiskovoj aktivnosti [Psihologiya i povedenie passionarnoj lichnosti v svete koncepcii poiskovoj aktivnosti] / V. S. Rotenberg // Passionarnaya ehnergiya i ehtnos v razvitoj civilizacii : materialy Vseros. mezhdisciplinarnoj nauch.-prakt. konf. – M.: Izd-vo SGU, 2008. – 264 s.

23. Skryabin A. A. Epistemo-gnoseologicheskij analiz teorii passionarnosti [Epistemo-gnoseologicheskij analiz teorii passionarnosti] / A. A. Skryabin // Vestnik Severo – Vostochnogo federal'nogo universiteta im. M. K. Ammosova. – 2005. -№2. – S. 127-133.

24. Solso R. Kognitivnaya psihologiya [Kognitivnaya psihologiya] / R. Solso. – SPb.: Piter, 2012. – 589 s.

25. Spiridonov V. F. Psihologiya myshleniya: Reshenie zadach i problem [Psihologiya myshleniya: Reshenie zadach i problem] [Uchebnoe posobie]. – M.: Genезis, 2006. – 319 s.

26. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla [Chelovek v poiskah smysla] / V. Frankl. – M.: Progress, 1990. – 368 s.

27. Shandruk S.K. Psykholohiia profesiinykh tvorchykh zdbnostoni: [monohrafiia] / Serhii Kostiantynovych Shandruk. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2015. – 357 s.

АНОТАЦІЯ

Іванова Янна Володимирівна.

Сутність пасіонарності як властивості особистості.

Стаття присвячена уточненню психологічної сутності пасіонарності як властивості особистості. В історичному контексті пасіонарність розглянуто як процес і влас-

тивість, що задає вектор розвитку суспільства та особистості. У результаті аналізу та синтезу ідей різних психологічних шкіл сформульовано авторське розуміння пасіонарності. Підкреслено, що психологічна природа пасіонарності пов'язана з екзистенційними аспектами людського буття, когнітивною фіксацією на меті, із реалізацією персоніфікованої активності. Пасіонарність обґрунтовано як стійку властивість особистості (тобто як певну особистісну диспозицію), як її схильність до перетворення, зміни довкілля, спрямованих на реалізацію функціонально стійкої мети у суб'єктному просторі утвердження власної екзистенції.

Ключові слова: особистість, пасіонарність, екзистенційне завдання, функціональна стійкість мети, перетворення дійсності, надактивність особистості.

АННОТАЦИЯ

Иванова Янна Владимировна.

Сущность пассионарности как свойства личности.

Статья посвящена уточнению психологической сущности пассионарности как свойства личности. Анализ данной проблемы засвидетельствовал отсутствие единой теоретической позиции, что побуждает к дальнейшему научному поиску содержания, феноменологии и особенностей развития пассионарности. В результате анализа и синтеза идей разных психологических школ сформулировано авторское понимание сущности пассионарности. Подчеркнуто, что психологическая природа пассионарности связана с экзистенциальными аспектами человеческого бытия, с когнитивной фиксацией на цели, а также с созданием условий для её реализации. Пассионарность обоснована как устойчивое свойство личности (т.е. как определенная личностная диспозиция), как её склонность к преобразованию действительности (изменению окружения), направленного на реализацию функционально устойчивой цели в субъектном пространстве утверждения собственной экзистенции.

Ключевые слова: личность, пассионарность, экзистенциальная задача, функциональная устойчивость цели, преобразование действительности, сверхактивность личности.

ANNOTATION

Ivanova Yanna.

The essence of passionarity as properties of personality.

This article is devoted to clarification of psychological essence of passionarity as personal property. In the historical context the passionarity is considered as a process and property that sets the vector of development of society and personality. In the result of analysis and synthesis of ideas of different psychological schools was formulated author's understanding of the passionarity. Outlined that psychological nature of passionarity is connected with existential aspects of human being, cognitive fixation on the purpose, with realization of personalized activity. Passionarity is substantiated as stable property of the personality (scilicet as a certain personal disposition) as its penchant for transformation, changing environment, aimed at implementing the functionally stable purpose in the subjective space of affirmation their own existence.

Key words: personality, passionarity, existential task, functional stability of the purpose, reality transformation, over-activity of the personality.

Надійшла до редакції 18.12.2015.